

Motion till riksdagen 2021/22:3388

av **Tina Acketoft m.fl. (L)**

Liberal demokrati- och integritetspolitik

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stärkt konstitutionellt skydd för de demokratiska strukturerna och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om regel om minsta antal röstande vid grundlagsändringar och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om det konstitutionella skyddet för domstolarnas oberoende och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om Domstolsverkets roll och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om författningsdomstol och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om abstrakt normprövning och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skilda valdagar och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om översyn av valsedels- och personvalssystemet och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om valsäkerhet och valhemlighet och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om formerna för beslut om omval och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om lagstiftningsöversyn för att stärka valresultatens offentlighet och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om försöksverksamhet med folkmotion och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ledamöternas ekonomiska register och tillkännager detta för riksdagsstyrelsen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om kommunalt lag- och domstolstrots och tillkännager detta för regeringen.

15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om återinförande av ett moderniserat ämbetsansvar och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om reformkommuner och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om Svenska kyrkans ställning och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om årlig regeringsskrivelse om integritetsfrågor och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om obligatoriska integritetsanalyser i lagstiftningsarbetet och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Demokratin är ung. I Sverige är det bara hundra år sedan det demokratiska genombrottet. I december 1918 tog riksdagen efter en proposition på initiativ av den liberala statsministern Nils Edén principbeslutet om att införa allmän rösträtt för kvinnor och män. I år firar vi hundraårsminnet av det första demokratiska riksdagsvalet där kvinnor och män kunde delta på lika villkor. Även därefter fanns dock begränsningar för vissa grupper som hade uppnått rösträttsålder, till exempel för personer som hade dömts till fängelse eller försatts i konkurs. Först 1989 fick alla svenska medborgare över 18 år rösträtt, när omyndighetsbegreppet avskaffades.

Det demokratiska genombrottet hände inte av sig självt. Det var en lång kamp, kantad av hårda politiska motsättningar, innan demokratin slutligen fick sitt genombrott genom författningsuppgörelsen i riksdagen. När Sverige införde allmän och lika rösträtt för kvinnor och män var vi det sista landet i Norden att göra så.

Den offentliga makten är begränsad och utövas under lagarna. Den offentliga maktbefogenheter gentemot den enskilde får aldrig sträcka sig längre än vad som är nödvändigt och försvarligt för att sköta de gemensamma uppgifterna. Dessa liberala kärnvärden innebär att den offentliga makten också ska betraktas med hälsosam vaksamhet. Den enskildes möjligheter att hävda sig gentemot staten handlar om varje människas lika fri- och rättigheter och om att begränsa statsmaktens maktanspråk.

Sverige är i dag en av världens mest stabila demokratier, men demokratis arbets sätt måste hela tiden utvecklas. Likaså behövs fortsatta reformer för att stärka det konstitutionella skyddet för det demokratiska systemet, den fria åsiktsbildningen och de individuella fri- och rättigheterna. I denna motion presenterar Liberalerna ett antal förslag till demokratiska reformer.

Stärk det konstitutionella skyddet för demokratin

Den liberala demokratiska modellen med organisationsfrihet, fri åsiktsbildning och oberoende domstolar är satt under press globalt. Antalet länder som enligt den ansedda tankesmedjan Freedom House definieras som fria sjunker. Ungern räknas inte längre som fullvärdig demokrati och visar liksom Polen hur regimer i länder som är fullvärdiga EU-medlemmar framgångsrikt kan nedmontera de strukturer som borde ha varit självklara i alla demokratier.

Sverige är en av världens mest stabila demokratier, men vi är inte immuna. För att folkstyret, rättssäkerheten och den fria åsiktsbildningen ska fungera också i ett politiskt skymningsläge behövs det en fördjupad diskussion om hur de demokratiska strukturerna ska göras mer robusta.

Det yttersta skyddet ligger i en stark folklig uppslutning för de demokratiska värderingarna. Demokratien behöver ständigt återerövas och de demokratiska principerna ständigt förklaras och försvaras. Den dag vi tar dem för givna blir demokratin sårbar på allvar.

Formerna för grundlagsändring och skyddet för domstolarnas oberoende

Svensk grundlag ändras genom två likalydande riksdagsbeslut med mellanliggande riksdagsval. Denna beslutsordning syftar till att motverka drastiska ändringar i grundlagen till följd av tillfälliga opinionsyttringar. Kravet på mellanliggande val ska ge väljarna möjlighet att säga sin mening innan slutligt beslut fattas.

Detta ger dock inget fullgott skydd för demokratin i en situation där landet befinner sig i en allvarlig kris. I ett politiskt skymningsläge kan det uppstå en tillfällig politisk koalition i riksdagen som är beredd att genomföra omfattande inskränkningar i demokratin. En regering kan då utlysa ett extra val, och om samma majoritetsförhållande kvarstår kan den nyvalda riksdagen därefter fullfölja inskränkningarna mycket snabbt. Inräknat beredningstid och tidsgränser för väckande av grundlagsärende skulle det i teorin kunna ta halvtannat år att avskaffa demokratin i Sverige.

Ovanstående scenario behöver inte förutsätta att antidemokratiska partier vinner majoritet i riksdagen. Det går också att föreställa sig en situation där ett antidemokratiskt parti utnyttjar sin vågmästarställning till att avkräva konstitutionella reformer i utbyte mot att ge en regering sitt stöd i andra frågor. Vid en akut internationell kris skulle det också kunna inträffa att främmande makt utövar påtryckningar mot Sverige.

Liberalerna har därför i flera år förespråkats en bredare analys av reglerna för ändring av grundlag. En möjlighet är att grundlagsändring ska förutsätta mellanliggande ordinarie riksdagsval, vilket skulle eliminera risken för att en tillfällig politisk kris utnyttjas till att utlysa extra val för att inskränka demokratin. En annan möjlighet är att föreskriva kvalificerad majoritet vid ändring av de centrala grundlagsbestämmelserna om riksdag, regering, domstolarnas oberoende, individuella fri- och rättigheter samt tryck- och yttrandefrihet m.m. Att en grundlagsändring ska förutsätta att ett minimiantal riksdagsledamöter deltar i beslutet har också föreslagits. På så sätt förebyggs att långtgående inskränkningar i demokratin genomförs av ett litet antal ledamöter.

Att rättskipningen sker under lagarna av oberoende domstolar som inte tar emot politiska instruktioner i enskilda fall är en förutsättning för ett demokratiskt och rättssäkert samhälle. Utvecklingen i auktoritär riktning i Ungern och Polen visar vilket strategiskt mål domstolarna är för de regeringar som vill montera ned den liberala demokratiska samhällsmodellen.

Domstolarnas oberoende är grundlagsfäst i regeringsformens elfte kapitel, men det finns luckor som behöver uppmärksammas. Bland annat finns det ingen grundlagsreglering av hur många domare som ska sitta i landets två högsta juridiska instanser, Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen. Det gör att en auktoritär regering får möjlighet att utöva press på domstolväsendet genom att verka för att antalet domare i HD och HFD ökas kraftigt. Likaså skulle en regering, i ett läge när den inte anser att någon av de av Domarnämnden föreslagna kandidaterna är tillräckligt regimlojal, kunna

vägra att över huvud taget utse nya domare till de högsta instanserna. Formerna för att utnämna domare behöver därför ses över.

Angrepp på domstolsväsendet har i EU-grannländer också genomförts genom att man i politiskt syfte har sänkt pensionsåldern för domare kraftigt. På så vis kan en auktoritär regering uppnå två fördelar. Dels töms domstolsväsendet på ett betydande antal domare som inte har den sittande regeringen att tacka för sin ställning, dels uppstår ett stort antal vakanser som kan fyllas med i regimens ögon mer passande kandidater.

Domstolsverket har det samlade ansvaret för domstolarnas budgetmedel, fördelar anslagna medel till domstolarna och ansvarar likaså för viktiga administrativa uppgifter, organiserar utbildningar m.m. I grunden är detta en rimlig modell. I ett politiskt skymningsläge skulle dock en auktoritär regering kunna utöva ett påtagligt destruktivt inflytande över domstolarna genom att utse en regimtrogen generaldirektör för Domstolsverket för att gynna de domstolar som regimen favoriserar och straffa de domstolar som inte agerar lojalt. Det är angeläget att det konstitutionella skyddet för domstolarnas oberoende stärks också när det gäller den administrativa styrningen.

Liberalerna har medverkat till att det nu tillsatts en parlamentarisk kommitté (dir. 2020:11) för att stärka grundskyddet för de demokratiska strukturerna genom att utreda formerna för ändring av grundlag och skyddet för domstolarnas och domarnas oberoende långsiktigt. Kommittén har hittills lämnat ett delbetänkande om föreningsfriheten i förhållande till sammanslutningar som ägnar sig åt terrorism. Vi anser att det är angeläget att utredningens förslag efter avslutat arbete omsätts i brett förankrade grundlagsändringar.

Författningsdomstol och lagprövning

Rättssäkerheten och skyddet för de medborgerliga fri- och rättigheterna behöver förstärkas. Därför ska en författningsdomstol inrättas i Sverige.

För oss liberaler är tanken bakom en författningsdomstol enkel. All makt kan missbrukas, också den som har getts i fria val. Om medborgare i sitt dagliga liv avkrävs att följa lagar och förordningar är det också rimligt att kräva att politiker följer grundlagen i sitt arbete med att stifta nya lagar. Detta är särskilt angeläget för att förebygga att den offentliga makten utövas under lagarna också vid en politisk kris eller ett så kallat skymningsläge.

Det finns också andra argument för en starkare lagprövningsrätt. Om det i efterhand blir lättare att pröva en ny lags förenlighet med grundlagen höjs kvaliteten i lagstiftningsarbetet. Lagstiftaren tvingas att se till att en ny lag håller så hög rättslig standard att den inte riskerar att kritiserar av författningsdomstolen.

Ofta angrips idén om en författningsdomstol med argumentet att en förändring i den riktningen skulle vara odemokratisk. Det är en felsyn. Om en författningsdomstol inrättades skulle det inte innebära att makten vreds ur de folkvalda politikernas händer. Ytterst har medborgarnas valda representanter alltid möjligheten att ändra grundlagen för att undanröja en konflikt mellan författningen och en specifik lag. Det som etablerandet av en författningsdomstol betyder är att det skapas tydliga spelregler, som ger ett betydligt ökande mått av eftertanke och reflektion i den politiska processen kring formerna för lagstiftning och respekten för de grundläggande fri- och rättigheterna.

Liberalerna anser därför att ett lagstiftningsarbete för att inrätta en författningsdomstol bör inledas. Det skulle kunna vara en särskild domstol vid sidan av nu befintliga, men det kan också handla om att Högsta domstolen tillsammans med Högsta

förvaltningsdomstolen i särskild sammansättning har funktionen som författningsdomstol. I detta arbete bör också analyseras möjligheten att ge författningsdomstolen rätt till så kallad abstrakt normprövning. Likaså bör Lagrådets framtida roll och funktion vid ett inrättande av en författningsdomstol ingå i den bredare analys som behövs.

Frågan om behovet av en författningsdomstol och normprövning har utretts av Grundlagsutredningen, vars förslag låg till grund för författningsreformen 2010. Under föregående mandatperiod har det inte varit aktuellt att analysera frågan på nytt. Vid nästa övergripande grundlagsöversyn anser Liberalerna det vara naturligt att frågan om författningsdomstol analyseras, liksom frågan om abstrakt lagprövning.

Utveckla det demokratiska systemet

Återinför skilda valdagar

Alltsedan 1970 har val till riksdag, regioner (tidigare landsting) och kommuner ägt rum på en och samma dag, numera vart fjärde år. Bland världens demokratier är Sverige ett av de länder där det går längst tid mellan de allmänna valen. Olägenheterna med den nuvarande ordningen framstår i allt tydligare dager.

Den lokala politiken, där exempelvis inriktningen av en väsentlig del av den offentliga välfärdspolitiken beslutas, kommer i skymundan av rikspolitiken. Kommunalpolitikerna, vilka bör fungera som demokratins spjutspetsar, blir anonyma och bilden av kommunerna som rena implementeringsorgan för riksdag och regering förstärks.

Liberalerna menar att det bästa vore att återgå till skilda valdagar. Vartannat år skulle det i så fall vara val till riksdagen, vartannat år till kommuner och regioner. Detta ger större utrymme för lokal politisk debatt och lokalt ansvarsutkrävande. Frågan om hur skilda valdagar ska genomföras bör prövas ytterligare inom ramen för en kommande författningsöversyn. Efter en grundlagsändring med ikraftträdande 2027 skulle de första separata valen till kommunala församlingar kunna ske 2028, varefter det hålls riksdagsval 2030, lokalval 2032, riksdagsval 2034 och så vidare.

Valsedlar och personval

Det svenska systemet med en valsedel per parti är internationellt sett sällsynt. Detta är inte bara resurskrävande utan skapar också många osäkerhetsfaktorer som påverkar valförrättningen.

Omkring 700 miljoner valsedlar trycks under ett år med riksdags-, region- och kommunalval. Så gott som alla kasseras. Detta är en betydande miljömässig och ekonomisk belastning och skapar dessutom ett stort merarbete för alla som är inblandade i genomförandet av valen, från valsedelstryckeri och distributörer till lokala röstmottagare.

Än viktigare är dock att valsedelssystemet kan bidra till bristande säkerhet vid valförrättningen. Många väljare har exempelvis upplevt att det tidigare varit olustigt att ta valsedlar ur ett valsedelsställ som stått allmänt synligt i vallokalen. Detta har påverkat valhemligheten. Den nyordning som började tillämpas i Europavalet år 2019 innebär att valsedelsställen står bakom en insynsskyddad skärm. Det förbättrar valhemligheten men gör å andra sidan att risken för sabotage har ökat.

Riksrevisionen, som nyligen granskat valförfarandet (RiR 2019:35), föreslår att en översyn görs för att utreda ett alternativt valsedelssystem. Bakgrunden är att de svagheter som kan identifieras i valförrättningen till stor del har sin bakgrund i att det

finns så många olika valsedlar att hantera. I de flesta länder är valsedeln en värdehandling som lämnas ut i vallokalen, och där väljaren sedan kan markera vilket parti och vilken person hen vill rösta på.

Samtidigt bör det beaktas att det finns tunga argument även för dagens ordning. Ett givet argument är att dagens system, med en valsedel per parti, är ett etablerat system sedan mycket lång tid och att det är välkänt för väljarna. Eventuella förändringar måste alltså förutsätta mycket breda informationskampanjer för att inte leda till att det uppstår en osäkerhet bland väljare om hur det går till att rösta.

Liberalerna anser att det är dags att göra en förutsättningslös utredning av alternativa valsedelssystem. Frågan berörs också i delbetänkandet från 2020 års valutredning (SOU 2021:7 s. 120), där det framhålls att frågan om valsedelssystemet kan ingå i den utvärdering som bör göras efter 2022 års val.

I samma utredning bör då studeras frågan om att reformera personvalssystemet. Dessa två frågor hänger samman, eftersom utformningen av valsedlarna påverkar hur en personröst kan avges. Systemet med personval infördes 1998. Liberalerna var pådrivande för att personvalssystemet blev verklighet, så att väljarna fick större makt att påverka vilka förtroendevalda som skulle föra deras talan i folkvalda församlingar. Från och med valet 2014 gäller en enhetlig gräns så att kandidater som får mer än 5 procent kryss kan bli invalda genom personval.

Personvalssystemet har nu tillämpats i sex val till riksdag, landsting och kommuner och fyra val till Europaparlamentet. Även om personvalet används av många måste det också konstateras att genomslaget inte har blivit det förväntade. Andelen som personröstar i riksdagsvalen pendlar mellan 22 och 26 procent och tendensen har de senaste valen varit svagt fallande. Förhoppningen om att allt fler skulle personrösta, i takt med att väljarna vänjer sig vid det nya systemet, har alltså inte infriats.

För oss liberaler är det en självklar princip att väljarna ska ha ett tydligt inflytande över vilka förtroendevalda som företräder dem. De nästan 1,6 miljoner personkryss som avgavs i årets riksdagsval visar också att möjligheten uppskattas av många väljare. Att avskaffa personvalssystemet är alltså inget alternativ. I stället bör det göras en bredare analys av hur personvalssystemet kan utvecklas för att bli mer ändamålsenligt.

De svagheter som finns i dagens system behöver också erkännas. Till exempel finns det en inbyggd paradox i att bara tillåta ett personkryss när valet sker i en valkrets med många mandat.

Systemet med ett enda personkryss fungerar som bäst när väljaren röstar på ett parti som realistiskt sett bara kan ta ett mandat i valkretsen. Väljaren kan då avge en tydlig preferens för vem som blir partiets företrädare.

Om väljaren däremot röstar på ett parti som kan förväntas ta många mandat i valkretsen blir effekten mer svåröversäglig. Till exempel kan det i ett större parti med flera mandat vara relativt enkelt för en liten men hårt sammansvetsad falang att kryssa in en kandidat, om väljarkåren i övrigt har jämn spridning på personkryssen. Om det i ett större parti finns hård konkurrens om flera av mandaten kan väljaren bara avge sin preferens vad gäller ett av mandaten.

Personvalssystemet har nu funnits i 20 år, och tiden är mogen att göra en bredare översyn i samma utredning som bör se över valsedelssystemet. Utgångspunkten ska vara att personvalssystemet ska behållas, men översynen bör i övrigt ske förutsättningslöst. Några tänkbara alternativ som skulle kunna prövas i en sådan utredning skulle kunna vara att sänka procentspärren för personkryss eller att ge väljare möjligheten att

avge flera personröster. Likaså bör systemet i Finland, där personvalet är ett obligatoriskt inslag i valhandlingen, analyseras.

Stärk valsäkerheten och valhemligheten

Det svenska systemet för valförrättningar har brister vad gäller både valhemlighet och valsäkerhet. Personer med synnedsättning saknar möjligheter att personrösta med bevarad full valhemlighet. Så kallad familjeröstning, där flera personer samtidigt ställer sig bakom valskärmen och tillsammans gör i ordning sina valkuvert i varandras åsyn, är ett utbrett fenomen trots att det formellt inte är tillåtet.

Valåret 2014 var det första år då myndigheterna skulle garantera att vallokaler var tillgängliga för alla och att därmed individer med funktionsnedsättning inte skulle kunna bli diskriminerade. Kommunernas dispenser att kunna använda otillgängliga lokaler togs bort. Men den demokratiska resan mot full tillgänglighet måste fortsätta. Ett allvarligt problem i dag är att personer med synnedsättning inte kan rösta med fullständig valhemlighet i vallokalerna. Det går nämligen inte att personrösta på en kandidat utan att röja sin valhemlighet eftersom man måste be en valarbetare att hjälpa en att kryssa på valsedeln.

2020 års valutredning arbetar nu med att göra en översyn av valsystemet för att bl.a. underlätta valsäkerheten för personer med synnedsättning. Det är angeläget att regeringen därefter agerar för att så snart som möjligt ta initiativ till nödvändiga lagändringar.

Politiker ska inte kunna upphäva valresultat

Makten att upphäva överklagade valresultat ligger i dag hos Valprövningsnämnden, som består av sex politiskt valda ledamöter samt en domare som ordförande. Det är viktigt att framhålla att vi inte är kritiska till hur nämnden arbetar i dag. Den sköter sin uppgift med hög integritet, och att besluten normalt är enhälliga visar att ledamöterna förmår sätta enskilda partiintressen åt sidan.

Sårbarheten ligger alltså inte i nämndens verksamhet utan i själva systemet. I ett politiskt skymningsläge, där demokratiska principer sätts åt sidan i en kohandel mellan partier, kan illiberala krafter kräva betalt för gjorda tjänster i form av att oönskade valresultat helt enkelt upphävs.

Vi vill ändra reglerna så att det aldrig uppstår någon risk för att valresultat kan upphävas på rent politiska grunder. Liberalerna föreslår att därför att ett beslut om att upphäva ett valresultat ska avgöras slutgiltigt av domstol. Det skulle till exempel kunna ske genom att Valprövningsnämndens beslut om upphävande av valresultat och förordnande om omval måste bekräftas av Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen.

Valresultat ska vara offentliga

Det är den enskildes valhandling som ska vara hemlig, inte valresultatet. Ändå har rättstillämpningen lett fram till att det nu är omöjligt för enskilda att ta reda på hur det gått i svenska allmänna val utan att bedriva arkivstudier.

Den 6 december 2019 beslutade Högsta förvaltningsdomstolen att inte meddela prövningstillstånd i frågan om att lämna ut personvalsresultaten för valet till Europaparlamentet 1999 till en privatperson som begärt ut uppgiften om hur många

personröster de ledande kandidaterna hade fått. Med stöd i HFD:s beslut kunde den ansvariga arkivmyndigheten SCB därmed vägra att lämna ut dessa uppgifter.

Enligt 24 kap. 8 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen gäller sekretess i sådan särskild verksamhet hos en myndighet som bedriver framställning av statistik för uppgift som avser en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden och som kan hänföras till den enskilde. SCB är en sådan statistikmyndighet och har gjort bedömningen att antalet personröster på en kandidat i ett allmänt val är en uppgift som kan hänföras till den enskilde. Den så kallade statistiksekretessen är som huvudregel absolut. Eftersom SCB:s bedömning vann stöd i samtliga rättsliga instanser kan det dröja till år 2069, det vill säga 70 år efter valet, innan sekretessen för valresultatet 1999 slutligen hävs.

Det skadar tilltron till det demokratiska systemet att den rådande rättsordningen innebär att en del av valresultatet blir oåtkomligt i efterhand. Personvalet är en integrerad del av det svenska valsystemet, och det måste vara möjligt att få ta del av uppgifter om hur många röster som gavs och på vilka kandidater utan att bedriva omfattande arkivstudier på plats.

När personuppgiftslagen infördes på 1990-talet inträffade det att svenska kommuner inte vågade nämna de ledande lokalpolitikerna vid namn på den kommunala webbplatsen, eftersom det skulle kunna betraktas som att registrera en persons politiska åsikt i en databas (i detta fall skriptet till en webbplats). Samma slags överdrivna sekretess i synen på offentligt folkvalda har nu gjort att det blivit omöjligt att från statliga myndigheter få ut uppgifter om hur många personkryss exempelvis Marit Paulsen fått.

Regeringens intresse för att se över lagstiftningen har hittills varit obefintligt, trots att frågan uppmärksammats från Liberalernas sida i riksdagsarbetet. Liberalerna upprepar därför att reglerna om offentlighet och sekretess gällande valresultat måste ses över. Att slå vakt om offentligheten i valresultatet är lika viktigt för tilltron till valsystemet som att slå vakt om den enskilde väljarens valhemlighet.

Folkmotion

2014 års demokratiutredning (SOU 2016:5) föreslog att Sverige skulle införa folkmotion till riksdag, kommuner och landsting. Förslaget innebär att en röstberättigad person kan anmäla en folkmotion och öppna en namninsamling bland andra röstberättigade. Om minst en procent av de röstberättigade inom en viss tid ansluter sig till en folkmotion väcks motionen. För kommuner och regioner föreslogs folkmotionen ersätta dagens system med medborgarförslag.

Liberalerna anser att utredningens förslag om folkmotion öppnar en intressant möjlighet för medborgarna att lämna in konkreta förslag till behandling i de folkvalda församlingarna. Eftersom förslag som har väckts i en folkmotion ska beredas på samma sätt som motioner väckta av politiker blir det också enkelt att låta dessa förslag vara en del av den ordinarie beslutsprocessen. I exempelvis Finland finns folkmotion som ett väl etablerat inslag i folkstyret, och erfarenheterna därifrån är goda. Liberalerna anser därför att en försöksverksamhet med folkmotioner bör genomföras under ett antal år. Nödvändig lagstiftning för detta behöver tas fram.

Stärk insynen i riksdagsledamöternas ekonomiska intressen

Sedan 1996 finns i riksdagen ett register där de folkvalda redovisar i vilken mån de har betydande ekonomiska kopplingar till intressen vid sidan av politiken. Det handlar till

exempel om stora ägarandelar i aktiebolag, ägande av näringsfastigheter, styrelseuppdrag i aktiebolag och inkomstbringande sidoverksamheter utanför politikens sfär. Däremot innehåller inte registret, och ska med hänsyn till integritetsintresset inte heller innehålla, sådan information som hör till privat- eller familjelivet eller privatekonomin i övrigt.

Att få åtkomst till uppgifterna i registret är dock inte helt lätt. Den som vill få del av informationen måste besöka riksdagen på plats alternativt köpa kopior i form av registerutdrag. Detta kan jämföras med ordningen i till exempel Europaparlamentet, där motsvarande redovisningar från ledamöterna är åtkomliga via webben. För att öka allmänhetens möjlighet att ta ställning till de folkvaldas ekonomiska kopplingar utanför politiken bör även riksdagens ekonomiska register bli åtkomligt via nätet.

Starkare ansvarsutkrävande

Det så kallade ämbetsansvaret, vilket var en benämning på vissa befattningshavares (till exempel stats- och kommunaltjänstemäns) straffrättsliga ansvar för skötseln av sin befattning, avskaffades genom en reform 1975. Den som var underkastad ämbetsansvar hade tidigare kunnat dömas till särskilda straff, avsättning eller suspension. Reformen innebar att det straffbelagda området minskade avsevärt.

Ämbetsansvarsreformen var inte oomstridd. Kritikerna menade att förändringen inte tog tillräckligt stor hänsyn till skillnaderna mellan offentlig och privat verksamhet.

År 1989 förändrades därför lagstiftningen på nytt, denna gång så att det straffrättsliga tjänsteansvaret för offentligt anställda utvidgades. Dagens regler innebär att den som vid myndighetsutövning genom en handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften döms för tjänstefel till böter eller fängelse i upp till två år enligt brottbalken.

Liberalerna anser att tjänsteansvarsbestämmelserna behöver skärpas. Detta innebär inte att vi förespråkar en återgång till äldre tiders bestämmelser och de särskilda straffformer som då gällde. Däremot menar vi att den makt som följer med rätten att bedriva myndighetsutövning behöver kombineras med ett tydligt regelverk gentemot den som grovt missköter sitt uppdrag som företrädare för det allmänna. Eftersom vårt motionsyrkande från riksdagsåret 2019/20 ännu inte behandlats väljer vi i år att inte upprepa det formella yrkandet.

Den 14 maj 2020 tillsatte regeringen, mot bakgrund av ett tidigare tillkännagivande från riksdagen, en utredning som bland annat har till uppgift att göra en översyn av tjänstefelsansvaret (dir. 2020:54). Uppdraget ska redovisas senast den 17 januari 2022. Liberalerna kommer att följa utredningens arbete noga, och målet måste vara att en lagreform därefter genomförs så snart som möjligt så att fler fall ska leda till juridiskt ansvar och att ett modernt och ändamålsenligt ämbetsansvar ska återinföras inom såväl statlig som kommunal verksamhet.

Likaså bör det göras en översyn för att komma åt så kallat kommunalt lag- och domstolstrots, det vill säga att kommunala förtroendevalda eller beslutsfattare utan påföljd åsidosätter gällande rätt eller domstolsbeslut. Exempel på lag- eller domstolstrots kan vara att en kommun håller ett lokalt företag under armarna genom att köpa företagets arbetsmaskiner och sedan hyr ut dem till samma företag för en symbolisk penning, att en kommun går vidare med en byggtreprenad trots att upphandlingen ogiltigförklarats eller att en kommun trots domstolsbeslut om det otillåtna i saken gynnar enskilda näringsidkare genom att satsa stora belopp i samägda fastighetsbolag. I

samtliga dessa fall, som har motsvarigheter i verkligheten, har varken myndigheter eller domstolar kunnat hindra kommuner från att genomdriva beslut i strid med gällande rätt.

Stramare regler om tjänsteansvar skulle sannolikt bidra till att motverka detta problem, men mer behövs. ESO-rapporten Maktutövning under lagarna? (rapport 2015:2) pekar ut ett antal åtgärder. Det handlar bland annat om lagstadgad skyldighet att rätta beslut som upphävts av domstol och om skärpta regler gällande när ett beslut kan verkställas. Liberalerna anser att det, vid sidan av ett moderniserat ämbetsansvar, behövs en bredare översyn för att minska utrymmet för lag- och domstolstrots i kommuner, regioner och kommunalförbund.

Inför reformkommuner

Den kommunala demokratin är en hörnsten i folkstyret. Det är de lokala förutsättningarna och engagemanget som avgör om en bygd kan bygga en god framtid. Alltför ofta hindras dock det lokala arbetet av stelbent lagstiftning som reglerar verksamheter sektorsvis i så kallade stuprör. Detta leder till svårigheter att arbeta över sektorsgränser och det är särskilt hindrande i små kommuner där man är särskilt beroende av att kunna hjälpas åt. Att anpassa lagstiftning till nya sätt att arbeta kan ta lång tid och ibland gör det att goda idéer aldrig ens får en chans att bli prövade. Om landsortskommunerna ska kunna fortsätta vara attraktiva krävs nya sätt att arbeta och därför behövs större utrymme för att pröva nya idéer om hur olika typer av samhällsservice ska kunna behållas och utvecklas.

Liberalerna föreslår att det i en kommun, eller i en del av en kommun, ska vara möjligt att pröva arbetsformer som innebär utökat samarbete mellan olika förvaltningsenheter inom en kommun, mellan kommuner, med regioner och statliga myndigheter och aktörer i civilsamhället. Vi föreslår därför att sådana möjligheter ska ges geografiskt avgränsat och tidsbegränsat genom en verksamhet som vi kallar reformkommuner.

Vårt förslag är mer omfattande än det svenska försök med frikommuner som infördes i mitten av 1980-talet. Vi inspireras av den norska permanenta Forsöksloven och de danska försöken med utmaningsrätt och försökskommuner. För Liberalerna är det viktigt att öka den lokala friheten för att kunna utveckla bygden. Syftet med verksamheten ska vara lärande och därför är det av avgörande betydelse att den från början utformas så att det går att göra meningsfulla uppföljningar och effektutvärderingar, samt att det finns en planering för hur erfarenheter ska spridas.

Befria Svenska kyrkan

Trossamfunden är en central del av det civila samhället och ska ha goda möjligheter att verka. Staten har ett ansvar för att säkra en fri religionsutövning men ska inte ta ställning för en viss religion eller vissa samfund.

Genom kyrka–stat-reformen 1999/2000 ändrades relationen mellan Svenska kyrkan och staten i grunden. Kyrkolagen med rötter i 1600-talets lutherska ortodoxi avskaffades, och statens medverkan i beslut kring Svenska kyrkans inre verksamhet avskaffades. Detta var något som Liberalerna, med våra djupa rötter i kampen för religionsfrihet, hade verkat för under mycket lång tid.

Kyrka–stat-reformen innebar dock inte att statens särskilda styrning av Svenska kyrkan upphörde helt. Medan andra samfund fritt väljer sin egen organisationsform finns det en särskild lag (1998:1591) om Svenska kyrkan, som detaljerat reglerar

samfundets uppbyggnad, församlingens uppgifter, biskoparnas roll, kyrkomötets beslutsbefogenheter och så vidare. Och mest slående av allt: I lagens portalparagraf föreskrivs Svenska kyrkans religiösa bekännelse.

Lagen om Svenska kyrkan får ses som en del av den bredare kompromiss som på 1990-talet möjliggjorde de förändrade relationerna mellan staten och Svenska kyrkan. I ett mer långsiktigt perspektiv är det dock uppenbart att den bara kan ses som en etapp på vägen mot att Svenska kyrkan uppnår fullt oberoende, på samma villkor som övriga trossamfund i Sverige.

För att Svenska kyrkan ska stå helt fri från statlig styrning anser därför Liberalerna att den särskilda lagen om Svenska kyrkan bör avskaffas. Svenska kyrkan bör liksom alla andra samfund ha full frihet att avgöra sin egen verksamhet. Det är Svenska kyrkans medlemmar – inte riksdagen – som ska avgöra samfundets vägval i religiösa frågor.

Att avskaffa lagen om Svenska kyrkan kan eventuellt förutsätta anpassningar i övrig lagstiftning. Det påverkar däremot inte i sig Svenska kyrkans ansvar vad gäller begravningsväsendet. Inte heller trossamfundens möjlighet att via Skatteverket få hjälp med uppbörden av medlemsavgifter påverkas, eftersom detta regleras i annan lagstiftning.

Integritetspolitik

Stärk tillsynen och uppföljningen på integritetsområdet

Det är positivt att Integritetsskyddsmyndigheten har fått ett utökat uppdrag att löpande följa utvecklingen inom integritetsskydd och rapportera till regeringen om den mest aktuella och betydelsefulla utvecklingen som påverkar den personliga integriteten. Liberalerna anser att Integritetsskyddsmyndigheten också bör ges en övergripande roll som tillståndsmyndighet för integritetskänslig hantering av personuppgifter.

Regeringen bör i en årlig skrivelse till riksdagen redovisa utvecklingen vad gäller skyddet för den personliga integriteten. Skrivelsen bör avse både de legala förutsättningarna för integritetsskyddet och den övergripande utvecklingen vad gäller användningen av olika slags informationsteknik som påverkar integriteten.

Tänk efter före – obligatoriska integritetsanalyser

Redan på ett tidigt stadium i lagstiftningsprocessen måste integritetshänsyn spela en viktig roll. I alla direktiv till utredningar om ny lagstiftning ska obligatoriskt ingå att bedöma regelförändringars effekter på människors personliga integritet, på samma sätt som man i dag alltid bedömer effekterna på till exempel jämställdheten och den regionala utvecklingen.

Redan i dag föreskriver kommittéförordningen (1998:1474) att statliga utredningar alltid ska göra konsekvensbeskrivningar vad gäller de föreslagna åtgärdernas effekter för t.ex. den statliga och kommunala ekonomin, den kommunala självstyrelsen, jämställdheten eller integrationen. På samma sätt bör det ställas krav på att genomföra en integritetskonsekvensutredning. Integritetsfrågan skulle då alltid analyseras innan nya lagförslag tas fram, och lagstiftaren tvingas därmed att tänka efter före.

Maria Nilsson (L)

Gulan Avci (L)

Mats Persson (L)

Lina Nordquist (L)

Christer Nylander (L)

Allan Widman (L)